

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИЗОВІ ЯВИЩА В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ

Досліджується взаємозв'язок суперечливих елементів чинної Конституції України з гострими проявами політичної боротьби в сучасному українському суспільстві. Розглянуті питання необхідності удосконалення конституційних норм як одного з пріоритетних напрямків оптимізації політичних відносин задля подолання загроз руйнівних наслідків політичної боротьби для держави та українського суспільства.

Ключові слова: політична система політичний процес; конституційний процес; політична криза; політична боротьба; політична свідомість.

Постановка проблеми. Не дивлячись на історично короткий термін становлення і розвитку сучасної української держави, можна спостерігати достатньо велику кількість гострих епізодів загострення політичної боротьби, які мали характер масштабних політичних криз. Саме в умовах гострих політичних криз на першому плані були питання фундаментальних змін політичної системи нашого суспільства, яка з інституційної точки зору, визначається саме Конституцією України.

Період з моменту прийняття чинної Конституції України до сьогодні показує всю значущість факту запровадження конституційних засад в українському суспільстві. Водночас, можна спостерігати і помітні складнощі демократичного розвитку та проблеми розбудови конституційних засад функціонування всієї політичної системи українського суспільства. Нелегким був шлях України до прийняття власної Конституції, але й не менш складним є процес втілення її основ в соціально-політичну реальність.

Складнощі розбудови конституційних засад та проблеми подолання політичних криз в сучасному політичному процесі обумовлені значною мірою тими суперечностями, які були закладені в зміст прийнятої Конституції України більше двадцяти років тому.

Формулювання цілей статті. В цій статті пропонується до розгляду два ключових аспекти зазначених суперечностей, які пов'язані з визначеною Конституцією системою політичних інститутів та механізмом гарантій реалізації прав і свобод громадян в нашій країні.

Аналіз останніх публікацій. Зазначеним питанням присвячена певна наукова полеміка, яка відбиває різноманітні бачення як оцінки існуючого стану конституційного процесу в Україні, так і його подальші перспективи. Зокрема, до числа найбільш ґрунтовних досліджень, в цьому напрямку, слід віднести роботи І. Бредіс, Р. Мартинюка О. Прієшкіної, В. Погорілко, Ю. Тодика, В. Шаповала, І. Телелим та інших. Водночас слід відзначити, що більшість вітчизняних дослі-

джень здійснюється під юридично-правовим кутом, а результатів суто політологічного пошуку на сьогодні оприлюднено недостатньо.

Також слід відзначити, що частина вчених вважає, що сучасна Конституція України є досконалим політико-правовим документом встановлює між існуючими політичними інститутами виважений баланс та дозволяє забезпечити їх ефективне функціонування.

Крім того, оцінюючи взаємовідносини між гілками влади в Україні на конституційних засадах, окремі вчені стверджують, що домінуюча роль Президента в сучасній політичній системі компенсується необхідністю досягати всім представникам владних інституцій кооперативного співробітництва і компромісів як на вимушеній, так і на добровільній основі. Такого роду оцінки, породжують висновок про те, що Конституція України в існуючому вигляді здатна забезпечити збалансування навіть занадто сильних ситуаційних переваг будь-якого політичного інституту.

Виклад основного матеріалу. Не дивлячись на подібні твердження, слід зазначити, що в дійсності саме в Конституції України, як в тій, яка була прийнята в 1996 році, так і в подальших її варіантах, закладена ціла низка суперечностей, які, за великим рахунком, і обумовлюють значну частину суперечностей у функціонуванні провідних політичних інститутів сучасної політичної системи України. Саме їх існування не раз ставало ґрунтом для розгортання гострих політичних криз в нашому суспільстві.

В першу чергу, слід звернути увагу на положення Конституції України, які призводять до проблем взаємодії гілок влади в українській державі. Положення Конституції України, які визначають взаємовідносини інститутів Президента, Парламенту та Кабінету Міністрів дозволяють стверджувати дослідникам, що за формою правління Україна ближче всього знаходиться до парламентсько-президентської республіки. Але, весь сучасний період незалежності, доводить, що такого роду твердження опираються, головним чином, на некритичні оцінки декларованих положень

різних редакцій Конституції України і в значною мірою не співпадають з реальним станом справ.

Сьогодні очевидно, що в центрі сучасної політичної системи знаходиться інститут Президента, що дозволяє стверджувати про існування в сучасній Україні, навіть не просто президентсько-парламентської форми правління, а суперпрезидентської республіки з суттєвими застереженнями, щодо її функціонування на демократичних засадах та забезпечення системи стимувань і противаг.

Нажаль, на сьогодні Конституція України та інші Закони України надзвичайно суперечливо визначають Інститут Президента, щодо його взаємодії з вищими органами державної влади – Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України та Верховним Судом України. Стаття 102 Конституції України визначає, що Президент України є главою держави і виступає від її імені.

Зокрема, відповідно до Конституції України Закон України «Про місцеві державні адміністрації» визначає організацію, повноваження та порядок діяльності місцевих державних адміністрацій, які здійснюють виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі. Місцеві державні адміністрації є місцевими органами виконавчої влади і входять до системи органів виконавчої влади. Вони в межах своїх повноважень здійснюють виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізують повноваження, делеговані їм відповідними радами. Не дивлячись на те, що у відповідності до Конституції України Президент України не є частиною виконавчої гілки влади, його участь в організації і функціонуванні механізму виконавчої влади є надзвичайно вагомою. Достатньо звернути увагу на те, що саме Президент наділений повноваженнями призначати і звільняти керівників всіх рівнів місцевих адміністрацій. На практиці це означає, що місцеві адміністрації підпорядковані саме Президенту України, що суттєво ускладнює функціонування системи виконавчої влади вищим органом якої у відповідності до Конституції України є не Президент України, а Кабінет Міністрів України.

Якщо до цієї обставини додати повноваження Президента зупиняти дію актів Кабінету Міністрів України відповідно до статті 106 Конституції України, то можна казати про те, що саме Президенту України належить ключова роль контролю виконавчої гілки влади.

На цьому фоні виглядає достатньо дивним механізм реалізації програмових завдань правлячої коаліції у парламенті, який може бути реалізований лише шляхом забезпечення діяльності підконтрольного і підзвітного уряду на чолі з Прем'єр-міністром України.

Але, у відповідності до положень Конституції кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України [3].

В Конституції України вказується, що Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України [3]. Саме це положення Конституції робить Президента України визначальним учасником формування вищого органу виконавчої влади. Такий стан речей більш-менш є прийнятним в умовах політичної близькості переважної більшості парламенту та самого Президента. Але за наявності їх глибоких ідеологічних розбіжностей, на зразок протистояння Ющенко-Тимошенко, саме ця обставина може бути неподоланим бар'єром в забезпеченні дієздатності всієї політичної системи України.

Зокрема, Конституція України, зовсім не передбачає подальших дій в умовах неподання Президентом запропонованої йому кандидатури Прем'єр-міністра України. Не зрозумілою виглядає мета залучення Президента до визначення кандидатури Прем'єр-міністра без можливості відхилити запропоновану парламентською більшістю кандидатуру. Таким чином, цей етап формування українського уряду нагадує роль п'ятого колеса в возі, що може значно ускладнювати та блокувати процес його формування.

В самому механізмі формування вищого органу виконавчої влади закладено декілька небезпечних суперечностей, які ускладнюють як процедуру формування уряду, так і процес управління ним. До їх числа можна віднести чисельні подання кандидатур і призначення керівників багатьох органів, які віднесені до компетенції Президента, але покликані згадано працювати з вищим органом виконавчої влади. Стаття 114 Конституції України передбачає, що частина членів уряду, зокрема Міністр оборони України та Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України [3].

Стаття 113 Конституції України відзначає, що Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією [3]. На практиці це означає подвійну підпорядкованість вищого органу виконавчої гілки влади. Але за наявності визначальних повноважень Президента України в процесі формування і контролю діяльності таких важливих органів якими є Кабінет Міністрів України та місцеві адміністрації, а через них практично всіх органів місцевого самоврядування, можна твердити про те, що фактичним керівником виконавчої гілки влади можна вважати саме Президента України разом з його адміністрацією.

Важливо відзначити, що очевидною є тенденція прагнення представників адміністрації Президента контролювати власну «президентську» більшість в парламенті, що формує умови для небезпечного переважання саме цього елемента політичної системи українського суспільства.

Таким чином, слід підкреслити думку про те, що, нажаль, до сьогодні Конституція України не забезпечує оптимального співвідношення і взаємодії гілок влади в нашій державі для цього історичного періоду. З цього приводу може існувати дискусія, але вище наведенні зауваження дозволяють твердити про необ-

хідність закріплення в Конституції менш суперечливого механізму взаємодії всіх гілок влади та інституту Президента.

У цьому зв'язку, можливо закріпити, з огляду на той стан який склався, за Президентом України статус голови виконавчої гілки влади та створити умови, які дозволять йому здійснювати безпосереднє керівництво Кабінетом України. Це дозволить уникати можливих ситуацій протистояння зазначених інституцій та вибудувати зрозумілу вертикаль взаємодії центральних та територіальних органів влади.

Не менш важливим наслідком таких змін є формування єдиного центру прийняття рішень в системі виконавчої гілки влади та досягнення зв'язку між повноваженнями приймати рішення та нести відповідальність за їх наслідки. Адже сьогодні на практиці Президент наділений вагомими правами в частині прийняття управлінських рішень, але, в той же час, ні Конституція ні інші законодавчі документи не забезпечують функціонування механізму відповідальності за їх наслідки.

При цьому слід відзначити, що більш прийнятним напрямком упорядкування конституційного механізму взаємодії політичних інститутів в Україні може бути його еволюція в бік перенесення центру ваги в політичній системі до Верховної Ради України. Запровадження парламентської форми правління може розглядатися як більш відповідна до актуальних завдань зміцнення правових та демократичних основ сучасного українського суспільства.

Підсилення парламентаризму дозволяє більш ефективно протидіяти авторитарним проявам та створює умови для досягнення державною владою сконсолідованого стану та дозволяє встановлювати чіткий зв'язок між досягненнями та невдачами з центрами прийняття стратегічних та ситуативних рішень. Треба подолати стан за якого в політичній системі існують «штатні переможці» та такі ж «штатні відповідальні». Саме уряду наша політична система на сьогодні відвела місце «крайнього», коли треба відповісти на питання про те «хто винний», хоча достатньо зрозуміло, що його діяльність вирішальний вплив здійснюють як Президент, так і Верховна Рада України.

Заради справедливості, слід зазначити, що навіть найдосконаліша Конституція сама по собі, навряд чи, здатна забезпечити високоефективну політичну систему, тому треба не забувати про те, що будь-яка визначена Конституцією демократична система правління може ефективно функціонувати за умов, коли в країні склалося спроможне громадянське суспільство та сформована відповідна політична і правова культура. Нажаль, в сучасному українському суспільстві зазначені чинники знаходяться на етапі свого становлення. А це означає, що поки не склалися тривкі прогресивні традиції конституціоналізму та парламентаризму.

Також, слід зазначити про те, що в сучасному політичному класі не склалося необхідної єдності щодо доцільності існування в Україні тієї чи іншої форми устрою. Діючі політичні сили відстоюють протилежні ідеї, намагаються переоцінити положення Конституції. Таким чином, розбіжності щодо конституційних

змін з метою упорядкування механізму взаємовідносин між Президентом, Парламентом та Кабінетом Міністрів України та фактичні зміни політичної системи України свідчать про наявність необхідності оптимізації змісту Конституції. Ця оптимізація не може обмежитися суто «косметичними правками», до чого прагнуть ті політичні сили, які задоволені ситуацією, яка склалася. Політична ситуація вимагає суттєвих якісних змін, які забезпечать своїм змістом найбільш оптимальні умови дієвості всієї системи управління.

Далі слід звернути увагу на той факт, що досвід розбудови демократичних засад в нашому сучасному суспільстві показує, що недостатньо закріпити демократичні права і свободи. Для того, щоб вони були реалізованими необхідна фундаментальна перебудова процесу формування адекватної політичної та правової культури суспільства.

Крім того, значна частина проблем зміцнення демократичних та правових засад нашого суспільства пов'язана з економічними проблемами суспільства, які в свою чергу значною мірою обумовлені станом справ в культурно-духовній площині. Першим, на що слід звернути увагу, є процес масштабного соціально-майнового розшарування суспільства. Сьогодні можна спостерігати глибоку поляризацію соціально-економічних характеристик різних прошарків населення. Зокрема, загрозливого масштабу набули процеси олігархізації влади, масового безробіття, тіньової економіки, відсутності гарантій правового захисту, масштабів злочинності та інші. При цьому, Конституція України визначає державу, яка має соціальний та правовий характер.

Висновок. Зазначені процеси дозволяють твердити про те, що сьогодні задекларовані конституційні права громадян знаходяться на «задньому плані» політичного процесу. Зрозуміло, що цей стан пов'язаний з політико-економічними процесами, які є мало контрольованими. Масштабна і жорстока боротьба без правил за перерозподіл суспільного багатства продовжується.

А це означає, що для подолання стану масового порушення прав і свобод громадян, реалізації конституційних засад суспільство повинно виробити здатність впливати на поведінку правлячого класу в напрямку реальних змін в економічній політиці. Вони повинні бути спрямовані через розвиток реальних ринкових механізмів на підвищення результативності економіки та її переорієнтацію на забезпечення спільних соціальних потреб.

Суспільство повинно виявити здатність реалізувати конституційні права на самоврядування та розвиток громадянських організацій, що створить фундамент для забезпечення балансу інтересів між різними соціальними верствами. Це дуже важливо усвідомити широкому загалу громадян оскільки досягнення такого стану є завданням самих громадян. Адже, тільки здатність чітко визначати та втілювати свої реальні інтереси, а не прагнення жити інспірованими, певними силами, ілюзіями дасть можливість реалізувати конституційну норму, яка визначає саме громадян власниками влади в своїй державі.

Список використаних джерел

1. Конституційне право України. Академічний курс : підручник : У 2 т. – Т. 2 / за заг. редакцією Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – С. 11–13.
2. Конституційний лад України : актуальні питання становлення, інституціоналізації та розвитку : монографія / О. В. Приєшкіна. – Одеса : Фенікс, 2008. – 280 с.
3. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. проф. В. Ф. Погорілка. – К. : Наукова думка ; Прецедент, 2006. – С. 100–104.
5. Телелим І. В. Конституція України : позитивні та негативні наслідки втілення в політичний процес та необхідність змін / І. В. Телелим // Панорама політологічних студій. – 2015. – Вип. 13. – С. 138–145.
6. Шаповал В. М. Основний Закон України і референдум : до питання про «стабільність» Конституції // Право України. – 2000. – № 2. – С. 4–5.
7. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 50.
8. Юридична енциклопедія : В 6-ти т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. . – К. : Укр. Енцкл., 2001. – Т. 3. – С. 279–280.

Н. С. Іванов

ЧНУ ім. Петра Могили, г. Николаев, Україна

КОНСТИТУЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС И КРИЗИСНЫЕ ЯВЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ УКРАИНЫ

Исследуется взаимосвязь противоречивых элементов действующей Конституции Украины с острыми проявлениями политической борьбы в современном украинском обществе. Рассмотрены вопросы необходимости совершенствования конституционных норм как одного из приоритетных направлений оптимизации политических отношений для преодоления угроз разрушительных последствий политической борьбы для государства и украинского общества.

Ключевые слова: *политическая система; политический процесс; конституционный процесс; политический кризис; политическая борьба; политическое сознание.*

M. Ivanov

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

CONSTITUTIONAL PROCESS AND CRISIS PHENOMENA IN THE PRESENT POLITICAL LIFE OF UKRAINE

The article deals with interrelation of contradictory elements of the current Constitution of Ukraine under circumstances of acute manifestations of political struggle in modern Ukrainian society. An insufficient level of critical perception of the current provisions of the Constitution of Ukraine by modern scientists and current politicians has been noted. A number of key provisions of the Basic Law of Ukraine and the existing practice of their implementation in practical politics have been analyzed.

The author focuses on the provisions of the Constitution of Ukraine, which cause problems of interaction within branches of power in Ukraine and its provisions that determine the relationship between leading political institutions – the President, the Parliament and the Cabinet of Ministers. It is asserted that the existence of a super-presidential republic in modern Ukraine is a significant obstacle to the functioning of a political system on a democratic basis and the provision of an effective system of checks and balances.

The presence of several dangerous contradictions in the very mechanism of the supreme executive authority formation is noted as a factor that complicates both the procedure of the government formation and the process of its governing.

The existing contradictions of the provisions of the Constitution of Ukraine and existing laws are considered as the basic factors of the crisis phenomena development in the modern political process.

The author emphasizes the importance of achieving the state's ability to realize constitutional rights to self-government and development of civil organizations. This is what makes it possible to provide a foundation for keeping the balance of interests between different social strata.

The necessity to improve constitutional norms is considered as one of the most important area for political relations optimization in order to overcome the threats of destructive consequences of political struggle for the State and Ukrainian society.

Key words: *political system; political process; constitutional process; political crisis; political struggle; political consciousness.*

Рецензенти: Євтушенко О. Н., д-р політ. наук, професор, ЧНУ ім. Петра Могили;

Чупрін Р. В., канд. політ. наук, доцент, ЧНУ ім. Петра Могили;